

Dalibor Čepulo
HRVATSKA PRAVNA POVIJEST U EUROPSKOM KONTEKSTU
– OD SREDNJEG VIJEKA DO SUVREMENOG DOBA,
treće prošireno i izmijenjeno izdanje, Sveučilište u Zagrebu,
Pravni fakultet, Zagreb, 2021., str. 431

UDK: 34(497.5)(091)(048.1)

DOI: 10.3935/zpfz.71.34.09

Duga tradicija udžbeničkih izdanja zagrebačkog Pravnog fakulteta svakako je jedno od važnih obilježja navedene institucije. Ona je postojala i u prijašnjim vremenima, a danas, kada je to najveći nacionalni pravni fakultet, i unatoč sve znatnijoj aktivnosti ostalih hrvatskih fakulteta, zagrebački se udžbenik očekuje s posebnim interesom. On utječe na izgradnju kurikula hrvatskih pravnih studija, a nerijetko svojim značenjem i autoritetom prelazi i hrvatske državne granice. Taj je trend dakako uvijek bio primjetan i na Katedri za povijest hrvatskog prava i države navedenog Fakulteta, koja će u ovoj godini obilježiti sto i deset godina postojanja. Tako je početkom ove male obljetničke godine predstavljeno treće, znatno izmijenjeno i dopunjeno izdanje udžbenika “Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu – od srednjeg vijeka do suvremenog doba”, predstojnika Katedre prof. dr. sc. Dalibora Čepula. Time je doradena, aktualizirana i proširena njegova prva suvremena sinteza hrvatske pravne povijesti iz 2012., a kako navodi i ugledna recenzentica akademkinja dr. sc. Nella Lonza, “navedeni udžbenik obuhvaća i bitan pregled institucija vlasti i prava s kojima su hrvatska područja u povijesti bila uže povezana, jer se tek iz tog očišta može ispravno sagledavati hrvatski povijesni realitet.”

I ovo izmijenjeno i dopunjeno izdanje zadržava novinu u pristupu predstavljanja hrvatske pravne povijesti, naglašavajući državne i pravne institucije, s tendencijama smanjivanja znatnijeg interesa za pregled razvitka političkih trendova, stranaka ili ideoloških fenomena. Oni su, poput povijesnog konteksta, prikazani uvodno ili onoliko koliko je potrebno da se predstavi ili objasni pojedino konkretno državno stanje, neki državni organ vlasti ili pravni institut (slično navodi i drugi recenzent prof. dr. sc. Koprić). Sve je navedeno pretpostavka

i daljnjim procesima deideologizacije pravnih i pravno-povijesnih udžbenika. Autor vrlo uzorno postavlja suodnos u opsegu izlaganja vremenskih epoha, ne dajući prednost nekim određenim, što je karakteriziralo udžbenička izdanja prije demokratskih promjena, a to je vidljivo i u novoj organizaciji samog teksta. Tu je i autorov respekt prema novijim znanstvenim istraživanjima hrvatske pravne povijesti, kako vlastitim, ali i onima novijih generacija hrvatske pravno-povijesne i povijesne znanosti. Iako je i ovaj udžbenik stvaran pod bitnim utjecajem tzv. bolonjskog procesa, usuđujemo se reći kako on ipak odolijeva redukcionizmu i sumarizaciji, koji su tako karakteristični za udžbenike i različita izdanja koja donosi novo vrijeme.

Koncepcija udžbenika slijedi sadržaj istoimenog predmeta, koji se predaje na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tako je prvi dio s naslovom "Razvoj država i prava u hrvatskom okruženju" posvećen izlaganju političkog i društvenog razvoja, državnog ustrojstva i pravne strukture Bizanta, Mletačke Republike, Franačke, Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti, Austrije i Habsburgovaca, te Ugarske i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Uvjetovanost udžbenika nastavnim planom i programom razlog su što se franačka država i pravo izlažu tek osnovno, a osmanlijske Turske ni nema jer se navedene teme izlažu u sklopu posebnog kolegija Opće povijesti prava i države. Međutim, ovo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, za razliku od prethodnih, bitno razrađuje pravnu povijest Austrije i Ugarske, sistematizirajući njihove nacionalne pravne povijesti od ranog srednjeg vijeka i prvih doticaja s Hrvatima, pa sve do suvremenog doba. Ovakva sinteza manje je poznata i potpuno nova u našoj udžbeničkoj literaturi, a nesporno je rezultat intenzivnih znanstvenih kontakata autora i njegovih suradnika s austrijskim pravnim fakultetima, napose bečkim Iuridicumom, kao i više mađarskih pravnih fakulteta. Nema sumnje da će ovaj *novum* u udžbeniku biti od iznimne koristi budućim istraživačima jer je objektiv i potpuno deideologiziran u odnosu na interpretacije ovih tema koje su dominirale u nekim edicijama prije 1990.

Slijedi izlaganje koje autor naslovljuje "Hrvatski državni i pravni razvoj u srednjem vijeku i ranom modernom razdoblju", koji je poput redovite sistematizacije udžbeničkih tema u pravno-povijesnim udžbenicima razvrstan u tri segmenta. Prvi je tijek pravne povijesti, koji polazi od dolaska i etnogeneze Hrvata, prati "izrastanje hrvatske srednjovjekovne države", ugarsko-hrvatsku državnu zajednicu do 1526., a zaključuje se temama o Habsburzima na hrvatskom prijestolju, i onima o temeljima moderne države (reformama Marije Terezije, odluke Hrvatskog sabora 1790. godine). Slijedi drugi segment ovog dijela izlaganja, koji razlaže genezu društvenog ustroja i institucija vlasti. Autor ponajprije objašnjava genezu srednjovjekovne države (patrimonijalne, lenške, staleške), da bi poslije obradio genezu specifičnih institucija državne vlasti u Hrvatskoj (poput institucije vla-

dara, bana, Hrvatskog sabora i Hrvatsko-ugarskog sabora). Treći je segment ovog dijela knjige posvećen vrlo opsežnoj analizi iznimno složenog i partikulariziranog srednjovjekovnog prava na hrvatskim područjima. Pregled hrvatskog srednjovjekovnog prava vrlo je izazovno sistematizirati, kako zbog mnogih pravnih područja i pluraliteta pravnih sustava, tako i zbog različitih utjecaja, razdoblja i vrela. Autor je tu analizu strukturirao prema pozitivnom pravnom sustavu, predstavivši najprije periodizaciju i vrela srednjovjekovnog prava, a nakon toga je pravni sustav obrađen kroz analize statusnog i obiteljskog prava, obveznog prava (pravo prvokupa i otkupa, ugovori u poljoprivredi, ugovori u pomorstvu), nasljednog prava. Slijede analize o građanskom sudskom postupku (s osvrtima na strukturu sudstva, analizama pravnih područja sistema građanskog postupka i obradbama modaliteta solemnizacije ugovora u srednjem vijeku: pristav, javni bilježnik i kaptol). Tu su i izlaganja o razvitku kaznenog prava i postupka.

Treći dio udžbenika autor naslovljuje “Hrvatski državni i pravni razvoj do XX. stoljeća”. Taj je dio knjige organiziran u tri dijela, sukladno zasebnom razvitku hrvatskih zemalja. U prvom poglavlju dan je pregled pravnopovijesnog razvitka Hrvatske i Slavonije 1791. – 1918. Drugi dio tematizira problematiku posebnog pravnopovijesnog razvitka hrvatskih zemalja izvan banske vlasti (Istra, Rijeka, Dalmacija i Dubrovnik), dok se treći dio bavi “fragmentima državnog i pravnog razvitka Bosne i Hercegovine od srednjeg vijeka do 1918. godine”. Organizacija svakog od ovih opsežnih poglavlja metodološki je slična. U prvom je planu opći institucionalno-pravni položaj i razvitak hrvatskih državnih institucija, koje slijede imperativne zajedničke habsburške i ugarsko-hrvatske realne unije (razdoblje 1790. – 1848., vrijeme hrvatske autonomije 1848. – 1850., pseudoapsolutizam, povratak ustavnosti, nagodbena Hrvatska i sl.). U taj je institucionalno-pravni kontekst unesena i analiza o razvitku prava, pojedinih njegovih grana. Sličan pristup autor zadržava i u ostala dva potpoglavlja ovog dijela knjige. Izneseni su posebni pravni sustavi u Istri, Rijeci, Dalmaciji, Dubrovniku. Pravni položaj tih hrvatskih pokrajina izvan banske vlasti vrlo je kompleksan u prilično složenoj pravnoj arhitekturi austrijske i austro-ugarske državne zajednice, pa su obrazloženja tog položaja, njegova pravna geneza, ali i posebni pravni sustavi vrlo korisni u svladavanju svih segmenata hrvatske pravne povijesti. Opsežnost ovog poglavlja svakako je razumljiva, ali ne samo zato što je navedeno u užem znanstvenom interesu prof. Čepula i članova njegove Katedre. Navedeno je razdoblje ključno u procesima stvaranja modernih građansko-demokratskih temelja moderne i suvremene hrvatske povijesti, koji su u mijenama ideoloških imperativa i ukupnih okolnosti XX. stoljeća bitno deformirani.

Izmijenjeno i dopunjeno izdanje osim nekih novosti u organizaciji udžbenika i novim poglavlja kojima je opremljeno, sadržava i mnogo dorada ili preradba detalja. Tako je četvrti dio sada naslovljen “Jugoslavenska država i institucije na

hrvatskim područjima od 1918. do 1941.” Dakako da se u ovom osvrtu ne bavimo komparacijama izdanja, no u ovom naslovu autor je u potpunosti poentirao u odnosu na prethodno. Naslov jasno sugerira diskontinuitet jugoslavenskih institucija, koje pravno ne proistječu iz nadležnosti ranijih hrvatskih institucija ili općih temeljnih međunarodnopravnih i ustavnih principa. Stoga autor posebno označuje institucije koje su postojale i faktički djelovale na hrvatskim područjima u razdoblju od 1918. do 1941., stavljajući ih već u naslovu u diskontinuitet s onima iz vremena hrvatske autonomije, s elementima državnosti.

Autor ne izlaže posebno i strukturno jugoslavensku ideju i neke političke čimbenike koji su na nju utjecali ili su iz nje generirali. Tako su, kao i u prvom izdanju, Svibanjska deklaracija ili Krfska deklaracija određene u kontekstu slabljenja Austro-Ugarske Monarhije. Autor polazi od stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba u drugoj polovici 1918. godine, apostrofirajući pravna pitanja njezina nastanka i stvaranja Kraljevine SHS. U svojoj analizi Kraljevstva/Kraljevine SHS/Jugoslavije autor predstavlja dva sadržajna segmenta. Prvi je vezan uz njezin ustavnopravni razvitak, s osobitim interesom i za ustavnopravni položaj i organizaciju Banovine Hrvatske (1939. godine), dok je drugi segment ovoga dijela posvećen razvitku prava i sudstva u Kraljevini.

Slijedi peto poglavlje s naslovom “Hrvatska i Jugoslavija u Drugom svjetskom ratu”. Autorov je interes usredotočen na državnopravni sadržaj bez opsežnijih povijesnih ili ideoloških odrednica. U autorovu su interesu razmatranja brojnih državnopravnih prijepora u ovim ratnim godinama. Ovaj je dio udžbenika organiziran u dvije osnovne sadržajne cjeline: onu o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i cjelinu koja obrađuje mnoga složena pravna pitanja iz konteksta izgradnje federalne Jugoslavije.

Već je godine 2006. u knjizi “Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu – studijsko gradivo”, u suautorstvu s akademikom dr. sc. Lujom Margetićem i prof. dr. sc. Ivanom Beucom, prof. Čepulo najavio uvođenje gradiva poslijeratne pravne povijesti u kurikulum predmeta. Taj je zadatak bio iznimno složen jer je to gradivo u svojim dotadašnjim udžbeničkim, napose ustavnim izdanjima, bilo snažno opterećeno ideološkim atributima. Prof. Čepulo je već tada predstavio zanimljivu sintezu pravne povijesti od 1945. do 1990., koju je dograđivao u prvom izdanju svojega udžbenika 2012., da bi u tom smjeru išao i u ovom trećem, izmijenjenom i dopunjenom izdanju. Navedeno je sadržaj šestog dijela udžbenika, s naslovom “Jugoslavija i Hrvatska od 1945. do 1990.”. Zanimljivo je također napomenuti kako prof. Čepulo u prvim izlaganjima šestog dijela daje vrlo dojmljivu sintezu temeljnih institucionalnih i političkih “formativnih odrednica” složenog jugoslavenskog i hrvatskog društvenog i državnog sustava. Mislimo kako bi sve brojniji suvremeni povijesni radovi o vremenu nakon 1945. godine bili znatno bolji kada bi njihovi autori respektirali i bolje

svladali navedene teme – o diktaturi proletarijata i partijskoj državi, federalizmu, jedinstvu vlasti, kolektivnom vlasništvu i socijalističkom samoupravljanju, koje autor sažeto, ali vrlo jasno i lišeno ideoloških imperativa kritički izlaže prije nego što prijeđe na analizu jugoslavenske i hrvatske ustavne i pravne geneze. Nakon izlaganja ustavnih i pravnih procesa koji učvršćuju novi režim autor analizira Ustav FNRJ iz 1946. (s hrvatskim Ustavom iz 1947.), dajući sintezu zakonodavne politike na saveznoj i republičkoj razini. Ovdje valja upozoriti da je autor ponešto preradio i doradio sistematizaciju ovih tema, koje su pravno vrlo složene (agrarna reforma, vlasništvo i gospodarski odnosi, oduzimanje privatne imovine, ideološko interpretiranje shvaćanja načela zakonitosti i drugo). Slijedi razdoblje koje autor naziva “stabilizacija sustava od 1953. do 1963.”, koje će označiti reformiran ustavni sustav, nastavak ideoloških inovacija s mnogim institucionalnim i političkim izazovima. Sve to vodi “političkoj krizi i Ustavu iz 1963.”, što je sadržaj daljnjeg poglavlja u ovom dijelu. Vrijeme dinamičnih političkih gibanja u Jugoslaviji i Hrvatskoj, koja vode zahtjevima za liberalizaciju političkog i pravnog sustava, ali i represivnom odgovoru režima, teme su iduća dva poglavlja ovog dijela. U svakom pogledu Hrvatski nacionalni pokret iz 1970. – 1971. ipak je imao određeni odjek, utječući na oblikovanje novog ustavnog uređenja SR Hrvatske 1974. i stvaranje hrvatskog pravnog sustava. U tom kontekstu autor posebno propituje individualitet SR Hrvatske u obrambenim pitanjima i segmentima vanjske politike te pitanja suverenosti republika i pravo naroda na samoodređenje. Upravo će navedeno biti pravne osnove državnopravnih odluka Hrvatskoga sabora iz 1991. godine, kojima će biti legitimno proglašena samostalna i suverena Republika Hrvatska. Ovaj dio udžbenika zaključuje se novim poglavljem s naslovom “Raspadanje ustavnog i političkog sustava u 1980-tima”.

Slijede dva, možemo reći, nova dijela knjige u odnosu na prethodna izdanja. Sedmi dio nosi naslov “Raspad Jugoslavije i izgradnja Republike Hrvatske”. Ovaj se dio odnosi na suvremeno doba hrvatske povijesti, u čijem je središtu proces “izgradnje Republike Hrvatske” kao samostalne države. Ovaj je prof. Čepulov izraz svakako nov i vrlo precizan jer 1990. i 1991. ne nastaje nova država, kako o tome izlažu neki povjesničari, nego je riječ doista o “izgradnji” postojeće hrvatske države kao samostalne, suverene i demokratske države. Taj je dio svakako i prva ovakva sistematizacija hrvatske pravne povijesti, koja se već znanstveno relevantno istražuje, no poglavito u povijesnim krugovima. Autor je razmatrano razdoblje sistematizirao ovako: Prvi dio – Raspad Jugoslavije i stvaranje Republike Hrvatske sastoji se od sljedećih poglavlja: 1. Konstituiranje Republike Hrvatske (ovdje se misli na ustavnopravni proces prema proglašenju njezine nezavisnosti u vrlo složenim okolnostima jugoslavenske krize); 2. Međunarodno priznanje Republike Hrvatske, iz čijeg konteksta autor izdvaja

3. Mišljenja Arbitražnog povjerenstva; 4. Reintegracija državnog područja i granice RH; 5. Izgradnja ustavnog poretka i pravnog sustava RH – i, konačno, 6. Ratni zločini i Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju. Slijedi drugi dio s naslovom “Novo međunarodno okruženje Hrvatske”. Izložili smo ovaj koncept jer ga smatramo zanimljivim i prihvatljivim jer je to jedan od prvih pokušaja sistematizacije hrvatske pravne povijesti navedenog razdoblja. Iako se ove teme dotiču i pozitivnopravnih disciplina, respektirajući povijesnu distancu, o ovim temama već možemo govoriti kao o povijesnim.

Povijest europskih integracija već je dugo povijesna disciplina i posebna sfera znanstvenog istraživanja. Ona dotiče opću (pravnu) povijest, politologiju, ekonomiju, a približavanjem RH europskim integracijama postaje relevantnom i u kontekstu sinteze hrvatske pravne povijesti. Ona je već sastavni dio pravno-povijesnih predmeta u nekim kurikulumima pravnih studija, i u obveznim, a napose izbornim predmetima. Tako je vrlo koristan i osmi dio udžbenika koji nosi naslov “Hrvatska i Europska unija”. Vrlo je korisno što udžbenik sadržava i osnovne pojmove europskih integracija, ali i institucionalnu strukturu Europske unije, neovisno o činjenici što je navedeno sastavni dio kurikula mnogih drugih predmeta pravnog studija. Ovaj će udžbenik koristiti i povjesničar, politolog ili drugi zainteresirani čitatelj. Iz toga je razloga vrlo prihvatljivo navođenje i sistematizacija temeljnih pojmova europskih integracija, najosnovnijih procesa njihova razvitka te procesa pristupanja RH EU-u. Stoga su i ove teme obogaćenje, ali i zaokruživanje udžbeničkog gradiva, neovisno o njihovoj razradbi na kolegijima viših godina studija prava.

Knjigu zatvara popis glavnih vrela i literature, koji su ograničeni na najosnovnije, kao i udžbenička izdanja. Nema popratnih podrubnih bilješki, koje ne moraju biti temeljni instrument sveučilišnog udžbenika.

Prof. Čepulo piše sistematično, jezgrovito i jasno, pristupačno studentima prve godine prava, čuvajući svoj znanstveni stil. Udžbenik će svakako biti vrlo koristan i u poslijediplomskom pravnom usavršavanju različitih usmjerenja i pravnih disciplina, kao i ukupnoj povijesnoj znanosti, zbog sinteze hrvatske pravne povijesti te objašnjenja nekih povijesnih točaka koje traže preciznije pravno razjašnjenje i povezivanje. Autorov je pristup, reći će i treći ugledni recenzent prof. dr. sc. Ravlič, spoj problemskog izlaganja s kronološkim, lišen opsežne faktografije. Valja dodati kako ovaj udžbenik, jednako kao i njegova prethodna izdanja, karakteriziraju potpuno nove sistematizacije gradiva, njegovih promišljanja te izvorna nova razjašnjenja. Udžbenik je odraz velikog nastavničkog iskustva prof. Čepula, ali i njegova izrazito uzornog znanstvenog opusa, međunarodne prepoznatljivosti.

Tijekom naših života nerijetko čuvamo uspomene na neke od udžbenika kojima se povremeno i vraćamo u mogućim daljnjim istraživanjima nakon pola-

ganja zadanog ispita, u tijeku studija ili obrazovanja. Postoje i oni udžbenici koje jednostavno samo pamtimo kao nezaboravne, čuvajući ih u našim bibliotekama, ili ih tek držimo u uspomenama na neke lijepe, ležernije i bezbrižnije studentske dane, zahvaljujući njihovom piscu što je njime pomogao našim prvim koracima pravne izobrazbe. Iako ovaj udžbenik nije namijenjen samo studentima prava, od srca želim da on, osim što je znanstveno djelo velike vrijednosti, postane i udžbenik koji će generacije naših budućih pravника rado pamtiti i spominjati.

*prof. dr. sc. Budislav Vukas, ml.**

* Dr. sc. Budislav Vukas, ml., profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Hahlić 6, 51000 Rijeka; bvukas@pravri.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0976-916